

8. *Лепкина И., Карпенко Д.* 10 Самых уважаемых компаний Украины 2009/ Комп&нбон спецпроект / № 47(668) 27 ноября – 3 декабря 2009 г. – С. 26. – 47 с.

9. *Winning with integrity. Summary // Business in the Community. The Center for tomorrow's company. November 2000. UK* [Електроний ресурс] /доступ// <http://www.bitc.org.uk>

10. *Звіт по напрямкам корпоративної соціальної відповідальності “Київстар” у 2007–2008 р., цифри і факти.* [Електроний ресурс] /доступ//<http://www.kievstar.com.ua>

Автор статьи рассматривает отечественные и зарубежные исследования, посвященные корпоративной социальной ответственности как одному из важных элементов последовательного и поступательного развития предпринимательства во взаимодействии с обществом.

The author of this article is considering the native and foreign researches, which are devoted to the Corporate Social Responsibility as one of the important element of consistent and advancing development of business undertakings' interactions with society.

УДК 398.89

Федас В.В.

ЕТНОСОЦІОЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА: ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩ КУЛЬТУРИ І ПОБУТУ

У статті йдеться про етносоціологічні розвідки М. Максимовича, наголошується на поняттях „етнос”, „нація”, „народ”. Розглядається народоцентристська концепція М. Максимовича та науково-критичні ідеї Й.-Г. Гердера, який розумів поетичну творчість кожного народу як його духовну скарбницю, у якій зберігається дух цього народу; тому студіювання поетичних творів необхідне перш за все для того, щоб розкрити у них цей дух.

Ключові слова: „етнос”, „нація”, „народ”, „поетична творчість”.

Кожна людина ідентифікує свою належність до певної спільноти. Етнічна самоідентифікація є однією з її базових ідентифікаційних практик. Почуття етнічної спільності у давніх суспільствах було першим у розмежуванні на „своїх” і „чужих”. Етнічне самовизначення людини є значно суттєвішим за усвідомлення територіальної відокремленості. В етнічності відображаються особливості соціальних практик, культурної спадщини тощо [4].

Професор В.Б. Євтух визначає етнос як особливий різновид соціальної єдності людей, особливу форму їхнього колективного існування, яка склалася історично на основі спільного походження, традицій, звичаїв, спільної, в широкому розумінні терміна, культури. На цій базі формується спільна ментальність, спільне сприйняття навколишнього світу та відповідне ставлення до його явища.

„Як і кожна спільнота, етнос існує у своїй якості завдяки інформаційним зв'язкам, котрі забезпечують передачу етнічної інформації від одного покоління до іншого. Етносоціологія, користуючись притаманним їй інструментарієм, може виявити дію механізмів передачі цієї інформації, встановити рівень її трансформації. А це дуже важливо для з'ясування сутності етносу, його змін у часі й у просторі” [7, 21].

Явища культури та побуту наповнені фольклорним матеріалом, про що Наталія Черниш стверджує: „Багатим матеріалом для соціологічного аналізу є український фольклор. Зокрема, народні казки, приказки, перекази, традиційні народні звичаї окреслюють витоки людських взаємин, розвиток родинного й родового устрою, силу спільноти (громади), її законів і функцій. Тому до розвитку соціології чимало спричинилися українські етнографи; частково опрацювали фольклорні матеріали до генетичної соціології І. Франко М. Драгоманов. М. Чернишів, В. Гнатюк, Ф. Вовк, В. Щербаківський, М. Грушевський та інші. Чекають на подібне соціологічне опрацювання доробки Т. Рильського, М. Маркевича,

П. Єфименка, В. Дашкевича, зібрані й видані у збірці „Українці: народні вірування, повір'я, демонологія” (К., 1991) ” [13, 117].

Сьогодні виникла нагальна потреба в ретельному осмисленні національних наукових доробків, що сприяло б об'єктивності у їх поцінуванні. В українській історії науки подібна проблема постала найгостріше, адже на початку ХХІ століття український внесок у світову наукову думку не лише належно не опрацьований, але й містить чимало „білих плям”, які потребують реконструкції. Паралельно із відтворенням прогалин необхідно ґрунтовно і системно аналізувати наукову діяльність, світоглядні особливості та теоретико-методологічні преференції тих українських науковців, чий імена вже стали відомі світовій науці. До них належить Михайло Олександрович Максимович – основоположник української історіографії, культури, джерелознавства, один із творців вітчизняної ботанічної термінології, заснованої на використанні народних мовних джерел, один із фундаторів киевознавства, історичної географії, журналістики та лінгвістичного слов'янознавства. Наукова діяльність М. Максимовича відобразила явище, яке було поширеним у Європі з часів Середньовіччя, проте в Україні ХІХ століття лише набувало форми свого вияву, – використання у процесі пізнання світу, культури і людини універсального інструментарію, синтезу методів гуманітарних та природничих наук, що дає змогу всебічно осягнути об'єкт наукового зацікавлення. Враховуючи це, не дивно, що першими, хто долучився до розвитку етносоціології, були етнографи, серед них і Михайло Максимович. Особливістю становлення української соціологічної думки є проникнення соціології в суміжні їй соціогуманітарні науки (етнографія, філософія, історія, географія, право, статистика, економіка). Отже, розглянемо етносоціологічні принципи, якими керувався М. Максимович. По-перше – це, безперечно, увага до народної творчості: „Увага до народної творчості перш за все обумовлювалась визнанням того, що все найбільш цінне зосереджене біля витоків, біля джерел формування гармонійно поєднаної з природою простої людини” [12, 157]. Така антропологічна зорієнтованість була спричинена поширеними рецепціями поглядів французьких просвітителів старшого покоління і, зокрема, Ж.-Ж. Руссо. Рецепції руссоїзму були помітні

в усіх сферах культурного життя слов'ян і особливо в упевненості, що кріпосницьке суспільство – анормальне та аморальне, бо відхилилося від ідеалу поєднання людини з природою. Крайнім реакційним проявом такої концепції в імперській Росії було оголошення патріархального побуту селянина і всього, що він умів та міг творити, найвищим ідеалом суспільства.

Натуралістичний антропоцентризм породжував перспективу розчинення людини в природі, втрату нею свідомості і можливості впливати на суспільний рух. З іншого боку, позитивним результатом руссоїзму було наголошення на збереженні продуктів народної творчості і того особливого типу суспільних відносин, який відображено в них. Природа, як найкращий медіатор у системі „об'єктивна дійсність – людина”, була представлена у філософії німецького просвітителя І.-Г. Гердера, який був, по суті, першим німецьким фольклористом. Саме він подолав суперечність, пов'язану із впливом „природної” людини Ж.-Ж. Руссо на еволюцію суспільства, бо оголосив історію людського суспільства продовженням історії природи. Науково-критичні ідеї І.-Г. Гердера в основних рисах зводились до того, що поетична творчість кожного народу містить у собі й дух цього народу; через те студіювання поетичних творів необхідне перш за все для того, щоб у них розкрити той народний дух [3, 130]. Концепція Гердера спричинила в першу чергу той факт, що завдяки її поширенню набрала значення ідея народності: діячі культури прагнули з'ясувати її вартість у контексті історії народу і відшукати ті джерела, які б найяскравіше демонстрували уявлення про народність. На думку Гердера, поезія може бути правдивою лише за умови постановня її як народної, тобто такої, що виражає безпосередню дійсність та атмосферу, в якій живе народ. „Через ототожнення справжньої поезії з „поезією народною” І.-Г. Гердер прийшов до проголошення народними поетами не тільки Гомера, а й Данте та Шекспіра” [14, 208]. У „Щоденнику моєї подорожі в 1769 році” Гердер висловив упевненість, що культура України має перспективу відродження тільки на народній основі: „Україна стане колись новою Грецією; прекрасне небо, що розкинулося над цим народом, його весела натура, музикальність, родючі ниви і т. п. коли-небудь пробудяться від сну; з тільки малих племен, якими

також були колись греки, постане велика культурна нація і її межі простягнуться до Чорного моря, а звідти у далекий світ” [2, 127]. Крім того, Гердер продемонстрував демократичність своєї позиції через розуміння єдності історичного шляху суспільства в різноманітності виявів національних культур (ідея історизму). Ці позиції були плідно вживлені у світоглядну систему М. Максимовича, і, зокрема, виявились у намаганні через народну творчість визначити індивідуальні риси характеру, побуту, культурного та історичного буття українського народу. Ми не можемо не згадати участь М. Максимовича в гуртку „любомудрів”, який вплинув та сформував ряд поглядів науковця. З 1823 року до грудня 1825 року М. Максимович був активним учасником діяльності любомудрів, до яких увійшли, крім нього, Д. Веневітінов, В. Одоєвський, Іван і Петро Кирєєвські, О. Кошелєв, М. Рожалін, С. Шевирьов, М. Погодін.

До того ж саме тепер отримало свої чіткі абрисы розуміння народу як соціуму, що стало доміантною лінією світогляду М. Максимовича, в якій плідно трансформувалися ідеї Гердера і окреслилась орієнтація на неповторність української нації, цінність усього, що створене народним духом: „Прийшов, здається, той час, коли пізнають справжню ціну народності; починає вже сповнюватися бажання – хай твориться поезія дійсно руська!” [9, 439]. Сучасники М. Максимовича визнавали, що ідея народності здатна була вдихнути нове життя у старовинну українську творчість: „Любов до народності викликала перші спроби української етнографії, і вона ж, поєднуючись поступово з романтичним рухом і черпаючи певне натхнення в ідеях слов'янського відродження, привела до розвитку української літератури у новітній час” [6, 122]. Українська література називалась „одним з яскравих прагнень до народності, що охопило всі слов'янські та інші племена Європи” [6, 122]. Цілком природно, що визнання значення народності в літературі приводило до пошуку її витоків у фольклорі. Звідси й виникали соціальні теми у літературі. І якщо попередник М. Максимовича у справі видання українських народнопоетичних творів М. Цертелєв протиставляв штучній поезії народну, але не пішов у розумінні народності далі живописного місцевого колориту і культу стародавньої місцевої

поезії, то М. Максимович засвідчив поряд із визнанням виняткової ролі усної народної словесності свідоме сприйняття гердерівської ідеї історизму. Прогресивність поглядів, пропагованих М. Максимовичем, полягає в значному поглибленні проблеми. Адже спрощено національні тенденції, коли індивідуальність народу визначалася за чисто зовнішніми етнографічно-побутовими атрибутами, швидше шкодили прогресивному поступу національної думки і культури, аніж працювали на їхню користь. І тим більше „в розвитку любомудрія боротьба проти вульгарного та спрощеного етнографізму переходить вже до повного виключення з поняття „народності” елементів простонародності” [1, 219]. Народність в її історико-філософському розумінні як концепція духу народу, сформованого його історичним розвитком – це безперечна перевага фольклористичного методу М. Максимовича, яка допомогла йому адекватно оцінювати процес формування внутрішньо самостійного, зі своїми значеннями і функціями, українського фольклорного фонду. Згодом М. Грушевський влучно охарактеризував цю перевагу: „Його найбільшим подвигом, як і подвигом передреволюційного українознавства взагалі, було вияснення народної основи української історії, її тяглості і неперервності, укріплення на сім ґрунті того переконання, що український народ – це дійсно будівничий великого тисячолітнього діла української історії і одвічний господар української землі, политої його потом і кров’ю” [5, 13]. Ми не можемо не виокремити соціально-антропологічну спрямованість праць та збірників М. Максимовича, що було безпосереднім результатом його збирацької роботи, знаходимо немало відомостей, які стосуються обставин та форм виконання фольклорного твору, сприйняття текстів, поведінки і впливу виконавців на слухачів. М. Максимович завжди співвідносив думу, пісню, легенду із тим соціальним середовищем, у якому вони народжувалися (були вони козацькими чи гайдамацькими, жіночими або чоловічими).

Цей чинник ми визначаємо як соціально-антропологічний і вважаємо, що він природно впливав на діяльність науковця, який, на противагу прагматикам, підносив у творі все людське, особисте, „сердечне”. Бо „замість соціально аморфної маси, якою уявлявся

народ не тільки просвітителям, а й декабристам, вимальовується уже певною мірою реальне суспільне його обличчя” [14, 222].

На підтвердження цього наведемо висловлювання М. Максимовича про виконавців українських дум: „Думи належать виключно українським бандуристам, які і тепер ще зустрічаються подекуди на лівому боці Дніпра. Подібно до рапсодів древньої Греції, які оспівували своїх героїв, бряцаючи на струнах ліри чи бандури, наші південноруські співці, зазвичай сліпі старці, співали і ще співають у народі свої думи й пісні, награвши при цьому на багатострунній бандурі обома руками” [10, 458]. Людина-виконавець, на думку М. Максимовича, є активним учасником спілкування із слухачем, а отже, таким же носієм законів народної творчості, як і людина-творець. Треба сказати, що більшість збирачів та дослідників фольклору до середини ХІХ ст., за словами К. Грушевської, відкривала соціологічні форми навпомацки і звертала увагу на морфологію творів, готуючи, таким чином, ґрунт для всебічного наукового розгляду кобзарства [11, VI]. Шукання „соціологічних форм” у такому вигляді в першу чергу було пов’язане з програмами М. Надеждіна, на чому наголошував О. Пипін в „Истории русской этнографии”.

Людина певного соціального прошарку є виразником його світогляду, згідно з яким все, що ним створене, буде передаватися з покоління в покоління. Тому в „Заметке о бытовых песнях” автор вважає за потрібне дати соціальну характеристику тим верствам, які виконують творчу функцію по відношенню до певного жанру. Серед них бурлаки, про яких М. Максимович говорить, що це „не лише нежоната безпритульність, але й відлучення від дому на промисел роботами усякого роду: таким чином, сім’янин ходить бурлакувати (на заробітки)” [8, 462]. Пісні, які певним чином відображають норми і цінності, закріплені в суспільній практиці якоїсь соціальної верстви, стають більш зрозумілими завдяки інформації про життя і побут людей, які до неї належать. З цією інформативною метою подає М. Максимович і довідку про чумакив, які ходили „з возами своїми за рибою і сіллю, переважно до Криму і на Дін” [8, 462]. Описуючи особливості побуту чумакив, їхній звичай одягати змочені в дьогті сорочку та шаровари, щоб не захворіти чумою, дослідник розраховував на те, що українські пісні

у відповідності до соціальних груп будуть більш ефективно сприйматися читачами.

Отже, наукова та дослідницька діяльність М. Максимовича базувалась на етносоціальній основі. Автор мав особливе бачення, сприйняття та трактування фольклорного твору, української культури та побуту.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Азадовский М.К.* История русской фольклористики. – М.: Учпедгиз, 1958. – [Т.1].
2. *Бичко А.К. та ін.* Історія філософії: Підручник для студ. вищих закладів освіти. – К.: Либідь, 2001.
3. *Білецький Л.* Основи української літературно-наукової критики. – К.: Либідь, 1998.
4. *Городяненко В.Г.* Соціологія. Підручник – К.: Видавничий центр „Академія”. – 2003.
5. *Грушевський М.* „Малоросійські пісні” Михайла Максимовича і століття української наукової праці // Україна. – 1927. – Кн. 6. – С. 1 – 13.
6. *Дашкевич Н.П.* Отзыв о сочинении г. Петрова „Очерки истории украинской литературы XIX столетия” // Отчет о 29 присуждении наград графа Уварова. – СПб, 1888. – С. 37 – 301.
7. *Євтух В.Б.* Етносоціологія: перспективи застосування // Соціологія: теорія, методи, маркетинг // Україна – 2000. №2 – квітень-червень.
8. *Максимович М.А.* Заметка о бытовых песнях // Собр. соч. – К., 1877. – Т. II. – С. 462.
9. *Максимович М.А.* О малороссийских народных песнях // Собр. соч. – К., 1877. – Т. II. – С. 439 – 457.
10. *Максимович М.А.* Что такое „Думы” // Собр. соч. – К., 1877. – Т. II. – С. 458 – 461.
11. Українські народні думи. Том перший корпусу. Тексти № 1 – 13 і Вступ К. Грушевської. – Харків: Держвидав України, 1927.
12. *Федас В.В.* Натурфілософські передумови концепції народності та системи поглядів М. Максимовича на цінність народної творчості // Вісник (Літературознавчі студії) Київського

міжнародного університету. – К.: Правові джерела, 2005. – Вип. 7. – С. 157 – 163.

13. Черниш Н. Соціологія. Курс лекцій. Львів, 2004.

14. Яценко М.Т. Питання реалізму і позитивний герой в українській літературно-естетичній думці першої половини ХІХ ст. – К., 1979.

В статъе раскрывается сущность этносоциологических исследований М. Максимовича, акцентируется на понятиях „этнос”, „нация”, „народ”. Рассматривается народоцентристская концепция М. Максимовича и научно-критические идеи Й.-Г. Гердера, который понимал поэтическое творчество каждого народа как его духовную сокровищницу, в которой сохраняется дух этого народа; поэтому изучение поэтических произведений необходимо прежде всего для того, чтобы раскрыть в них этот дух.

Ключевые слова: „этнос”, „нация”, „народ”, „поэтическое творчество”.

This article is about M. Maksymovych's ethno-sociological developments and such notions as "ethnos", "nation", "people" are logically stressed. M. Maksymovych's person-centered conception and Gerder's scientific-critical ideas are studied, they understood poetic works of each country and its people as its spiritual treasure, in which the people's spirit is kept; that's why studying of this poetic works is obligatory for discovering people's spirit.

Key words: "ethnos", "nation", "people", "poetic works".